

О. Г. Проскурняк
суддя Господарського суду Чернівецької області

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ СУЧАСНОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ США, ВЕЛИКОБРИТАНІЇ І ФРН)

© Проскурняк О. Г., 2016

Досліджено актуальні проблеми реформування змісту сучасної юридичної освіти на прикладі США, Великобританії і ФРН, проаналізовано особливості американської, англійської та німецької моделей юридичної освіти.

Ключові слова: юридична освіта, модель юридичної освіти, реформа юридичної освіти, юридичний позитивізм.

О. Г. Проскурняк

ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ЗАРУБЕЖНОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ (НА ПРИМЕРЕ США, ВЕЛИКОБРИТАНИИ И ФРГ)

Исследуются ключевые проблемы реформирования современного юридического образования на примере США, Великобритании и ФРГ, проанализированы особенности американской, английской и немецкой моделей юридического образования.

Ключевые слова: юридическое образование, модель юридического образования, реформа юридического образования, юридический позитивизм.

O. G. Proskurniak

PROBLEMS OF THE CONTENT OF MODERN LEGAL OVERSEAS EDUCATION REFORMING IN THE USA, GREAT BRITAIN AND FRG

The key problems of the content of modern legal overseas education reforming in the USA, Great Britain and FRG have been studied. Features of the American, English and German models of legal education are also analyzed.

Key words: legal education, model of legal education, reform of legal education, legal positivism.

Постановка проблеми. В українських юридичних вишах триває активна робота над стандартом вітчизняної юридичної освіти. Пропагується ідея підготовки закону “Про юридичну освіту України”. Вже ці футурологічні проекти зумовлюють актуальність дослідження проблем реформування зарубіжної юридичної освіти.

Мета роботи – дослідити цілі, засоби, особливості реформ основних моделей сучасної зарубіжної юридичної освіти на прикладі США, Великобританії і ФРН.

Аналіз дослідження проблеми. До різних аспектів реформ зарубіжної юридичної освіти, зокрема у США, Великобританії і ФРН, зверталися А. Андрощук, Р. Антропов, В. Бігун, В. Власихін, Р. Граверт, Н. Давидова, В. Захаров, О. Мінченко, Ю. Роскопіна, С. Фокіна та ін. Однак комплексного порівняльного аналізу реформ сучасних моделей юридичної освіти не зроблено.

Виклад основного матеріалу. Заголовки у науковій і публіцистичній періодиці зі словами “Legal Education is in Crisis” характерні для усього сучасного західного світу (навіть західноорієнтованого). А пошуки варіантів виходу із цієї кризової ситуації зумовлюють постійне реформування юридичної освіти у зарубіжних країнах. Наприклад, для США реформування юридичної освіти кожні 10–15 років – це фактично постійний стан. Барак Обама, який 10 років працював у Чикагському університеті і добре знає проблеми юридичної освіти, пропонує настільки радикальні заходи, що академічне середовище їх різко відкидає [7, с. 30].

У ФРН істотні зміни юридичного навчання були введені федеральним законом 2002 р.: “Про реформу юридичної освіти” [1].

Англійський парламент у 1992 році прийняв закон “Про продовження освіти та вищу освіту”, а у 2004 р. – закон “Про вищу освіту”. Відповідно до закону “Про суди та юридичні послуги” від 1990 р., загальні збори об’єднання адвокатів і товариства правників визначають кваліфікаційні вимоги доступу до юридичної професії.

У найзагальнішому вигляді реформування стосується моделей юридичної освіти. Ключове питання: Який тип юридичної освіченості треба формувати? Аналіз реформ у сфері юридичної освіти показує, що їхній успіх залежить як від суб’єктивних факторів навчального процесу, так і від типу правової системи [5, с. 2130–2131].

Саме тому заслуговують на особливу увагу дослідження моделей юридичної освіти у таких системоутворювальних країнах основних правових сімей, як Великобританія, Німеччина і США.

Зародження юридичної освіти в Англії належить до XII ст., коли були створені перші університети – Оксфорд і Кембридж. Починаючи з XIII ст., юридична освіта Англії представляла дві паралельно існуючі системи: класичну університетську і навчання в іннах (юридичних корпораціях), де переважала практична юридична підготовка. XX ст. внесло корективи у цю структуру. В університетських програмах виросла питома вага спеціальних юридичних дисциплін. А слухачі іннів все частіше стали отримувати університетську освіту [4].

У Великобританії відсутня єдність щодо балансу теоретичного і практичного у навчальних планах і програмах. Домінує точка зору, що юридична освіта – це різновид гуманітарної освіти. Академічне співтовариство схильне розглядати право, як теоретичну дисципліну. Тільки після отримання базового вченого ступеня в області права допустиме практичне навчання за допомогою відповідних програм стажувань, які організуються професійним співтовариством. В останні роки часто ведуться розмови про необхідність пом’якшення відмінностей між академічною і професійною стадіями юридичної освіти. Однією з перепон на шляху такої інтеграції є те, що багато університетських викладачів не є сертифікованими юристами і мають доволі обмежений досвід практичної роботи.

Сьогодні в Англії є близько 100 юридичних вишів. Щорічні набори невеликі – до 100 осіб. Цим забезпечується можливість використання індивідуальних форм роботи із студентами. Так, у Лондонському університеті викладач працює за індивідуальним планом не більше ніж з десятьма студентами, в Оксфордському – не більше ніж з трьома.

Найпоширеніші спеціалізації, які існують в англійських університетах, – це “приватне право”, “публічне право”, “римське право і римська юриспруденція”, “історія англійського права”, “англійське право”, “порівняльне правознавство” тощо.

Загалом юридична освіта у Великобританії поділяється на три етапи. Вони передбачають засвоєння програми бакалавра права, опанування освітньо-професійних програм фахової підготовки адвокатів і юридичну практичну підготовку. Здобуті знання, уміння і навички закріплюються проходженням стажування (як правило, річного).

Юридичній освіті в Німеччині – 800 років. Німецька система підготовки юристів сьогодні зорієнтована на підготовку як до суддівської, так і до анвальтської діяльності. Частково це зумовлено й тим, що лише 5–10 % випускників німецьких вишів стають суддями, тоді як 80 % – адвокатами [8, с. 106].

Дослідники виділяють кілька етапів еволюції моделі юридичної освіти у Німеччині. Перший етап (XIX ст.) представлений пруською моделлю підготовки юристів, орієнтованою на формування універсального, уніфікованого юриста (Einheitsjurist). Другий етап припав на нацистську диктатуру 1933–1945 рр. і мав на меті підготовку “партійного юриста” (ParteiJurist). На третьому етапі (1945–1970 рр.) створено модель “юриста-судді” (Ritterjurist). В епоху четвертого етапу (1970–1991 рр.) з’явилась модель “юриста-соціального інженера” (Jurist als Sozialingenieur). Цільове призначення отримала соціальна компетенція. Відбулась відмова від орієнтації на суддю у навчальному процесі. Значний вплив на реформування юридичної освіти справило об’єднання Німеччини у 1990 році. Зміст п’ятого етапу визначила реформа 2003 р.: економізація юридичної освіти, орієнтація на юриста-адвоката (Anwaltsjurist). Нинішній шостий етап спрямований на підготовку ціннісно орієнтованого юриста – “євроюриста” (Eurojurist) [1].

У 2008 р. на 41 юридичному факультеті ФРН (із 44, що подали інформацію) працювали 845 професорів, в середньому по 20 професорів на факультеті. У середньому на німецькому юридичному факультеті навчається від 2,5 до 7 тис. студентів.

Підготовка юристів у ФРН здійснюється не тільки в університетах. Діють 36 правових шкіл. Їх випускники не можуть займати посади судді, адвоката і нотаріуса, але можуть бути державними службовцями, працювати юристами у комерційних та інших структурах [9].

У США за 240-річну історію була створена модель підготовки юристів, основними характеристиками якої є вузька спеціалізація і практична спрямованість навчання. Зміст юридичної освіти визначають правничі школи, Американська асоціація юристів і великі юридичні фірми. Домінуюча роль належить ААЮ, яка у 1992 р. випустила доповідь Маккрейта “Юридична освіта і підвищення кваліфікації”, в якій визначила набір необхідних для юриста компетенцій. До них належать: вирішення проблем; юридичний аналіз і обґрунтування; вивчення юридичної літератури і документів; вивчення фактів; комунікативність; консультування; ведення переговорів; знання процедур пов’язаних із судовими позовами і альтернативними способами вирішення спорів; організація і управління у сфері юридичної діяльності; виявлення і вирішення проблем етичного характеру [12, с. 20].

У США майбутні юристи отримують освіту у правничих школах, які з’явилися у першій половині XIX ст. Сьогодні їх близько 200. Першопрохідцем у становленні юридичної освіти у США став Гарвардський університет. У брошурі 1643 р. спеціалізація Гарварда була визначена так: “Для пошуку знань і передачі їх потомству, ті, хто побоїться цього шляху, хай продовжують невігласно сподіватись на чудеса церкви”.

Американські університети та коледжі від початку свого існування були майже абсолютно незалежними як від влади штатів, так і від федерального уряду. Академічна автономія і незалежність – це перша і, мабуть, найфундаментальніша ознака, яка відрізняє американські університети від європейських університетів, залежних від урядів своїх країн.

Основне завдання американських правових шкіл – це підготовка до отримання доступу у професійне співтовариство і успішної юридичної діяльності. У зв’язку з цим навчальні програми різних правових шкіл націлюються на вимоги адвокатського екзамену. Тому між ними немає принципових відмінностей, незважаючи на відсутність єдиного навчального плану.

Варто відзначити, що і у ФРН, і в США випускник юридичного вишу – це лише “кандидат у юристи”. У США потрібно одержати ліцензію на “практику права”. У ФРН необхідно скласти два державні екзамени, після чого випускник стає “повним юристом”.

Показово, що правовим школам США небайдужа доля випускників. У більшості шкіл створені і доволі результативно функціонують університетські служби сприяння працевлаштуванню, які організують проведення співбесід із потенційними роботодавцями, збір потрібної інформації, надання допомоги у написанні резюме тощо. Так, школа права Уільяма і Мері тільки

у 2002 р. організувала 22 ярмарки вакансій, зокрема із застосуванням телеконференцій. Відомо, що випускники цієї школи живуть і працюють у 49 штатах і 26 державах [11]. Широко відомий в США досвід роботи відділу сприяння у виборі кар'єри Гарвардського університету. Він щорічно видає збірник з відомостями про усіх студентів, який розсилається у юридичні фірми, урядові установи. Відділ видає також збірники даних про юридичні фірми, міжнародні організації, державні органи, які поширюються серед студентів.

Безумовно, юридична освіта США зазнала європейського впливу, адаптувавши англійську модель юридичної освіти та німецьку систему профільних і прикладних навчальних дисциплін [10, с. 92–95]. Сьогодні престиж американської юридичної освіти дуже високий. Кількість студентів-іноземців, які вивчають право в США, перевищує кількість усіх іноземних студентів-юристів, які проходять навчання в усіх інших країнах світу, разом взятих [3, с. 2–7].

Важливим аспектом реформування змісту юридичної освіти є питання про межі позитивізму у ньому. Для позитивіста право – це сукупність приписів, створених органами держави. Юристи повинні знати їх, вміти застосовувати на практиці. З такого розуміння випливає значущість під час підготовки юристів аналізу кваліфікації фактичних даних. Перевага позитивізму заспокоює професіоналів, але водночас це є джерелом неспокою. Оскільки навіть для професіоналів в області права цей підхід скорочує можливість втручання і прийняття рішень у тих випадках, коли стикаються з невідомими чи непередбачуваними правовими ситуаціями. Сьогодні доволі часто можна побачити, що німецький суддя застосовує бельгійське або голландське право. Отже, німецький юрист повинен бути здатним зрозуміти суть інших правових систем, положення яких він знає погано. Образно кажучи, домінуючий позитивізм робить з юристів інженерів “вузького” профілю, мало здатних діяти у непередбачуваних ситуаціях [6].

У зв'язку з цим у багатьох країнах ведуться дискусії про доцільність включення до юридичної освіти елементів неюридичних наук. До них належать зміни особистого статусу і сімейного права, пов'язані з досягненнями біології; соціології організацій, філософії суб'єкта тощо.

Вдосконалюються і традиційні навчальні плани. До них, як зазначає професор права Йельського університету Роберт У. Гордон, додалися заняття за такими напрямками, як законодавство про цивільні права, права жінок, дискримінація під час найму на роботу, а останнім часом і глобальне право.

Реформується і структура юридичної освіти. До неї зарахована тривалість навчання, його поділ на цикли, курси, семестри, триместри. У різних країнах вона різна, інколи навіть дуже різна. Характерно, що спостерігається не прагнення до уніфікації, а намагання зблизити різні структурні моделі.

Висновки. Підсумовуючи викладене, потрібно сказати, що у США, Великобританії та ФРН спостерігається постійне намагання реформувати юридичну освіту. Це намагання викликане бажанням подолати суперечності між юридичною освітою, професійною юридичною практикою і потребами ринку. Але у кожній країні реформи тісно пов'язані з типом правової системи, відповідною моделлю юридичної освіти. Кожна з них має свої особливості, свою структуру, але усіх їх об'єднує єдина мета: забезпечити максимальну ефективність підготовки студентів до майбутньої професійної юридичної діяльності.

1. Антропов Р. В. *История развития юридического образования в Германии: сущность, модели и этапы эволюции* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-notabene.ru/hr/article_14496.html. 2. Гурак Р. В. *Юридична освіта в Сполучених Штатах Америки*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pis_2015_2_3. 3. Дент М. *О практике преподавания методом Сократа* // Юрфак. – 2003. – № 14. – С. 2–7. 4. Захаров В. В., Ильина Т. Н. *Юридическое образование в Великобритании: традиции и перспективы развития* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-obrazovanie-v-velikobritanii-traditsii-i-perspektivy-razvitiya>. 5. Захаров В. В. *Современные модели юридического образования: традиции и новации* // *Актуальные проблемы российского права*. – 2014. – № 10 (47). – С. 2130–2131. 6. Лион-Кан А. *Проблемы юридического*

образования. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.france-jus.ru/upload/docs/Problemes_enseignement_droit.pdf. 7. Малешин Д. Я. Вызовы для современной высшей юридической школы // Закон. – 2014. – № 1. – С. 30. 8. Мінченко О. В. Юридична освіта у США, ФРН та Австрії: порівняльно-правове дослідження / О. В. Мінченко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: Право та державне управління: наук. зб. / Акад. праці і соц. відносин Федерації профспілок України. – К.: Сталь, 2011. – № 1 (1) 2011. – С. 106. 9. Особенности юридического образования в странах германского права. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://estnauki.ru/lekcii-po-pravu/71/8972-osobennosti-juridicheskogo-obrazovanija-v-stranah-germanskogo-prava.html>. 10. Роскопина Ю. О. Влияние европейской традиции высшего образования на формирование американской юридической школы // Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних змін. – Черкаси, 2012. – С. 92–95. 11. Степашин В. М. Юридическое образование в США (по материалам посещения колледжа Уильяма и Мэри, г. Уильямсбург, штат Вирджиния). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/stepashin%2812-05--05%29.html. 12. Тамасто-Калабресе М., Кук А., Мейер Ш. Непрерывное юридическое образование в Соединенных Штатах // Юридическое образование в США. – 2002. – Т. 7, № 2. – С. 20.

REFERENCES

1. Antropov R. V. Istorija razvitija juridicheskogo obrazovanija v Germanii: sushhnost', modeli i jetapy jevoljucii [The history of the development of legal education in Germany: the essence, models and stages of evolution]. Available at: http://www.e-notabene.ru/hr/article_14496.html. 2. Gurak R. V. Juridichna osvita v Spoluchenih Shtatah Ameriki [Law education in the United States]. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pis_2015_2_3. 3. Dent M. O praktike prepodavanija metodom Sokrata [At practice prepodavannya by Socrates]. – Jurfak, 2003, Vol. 14, pp. 2-7. 4. Zaharov V. V., Il'ina T. N. Juridicheskoe obrazovanie v Velikobritanii: tradicii i perspektivy razvitija [Law education in the United Kingdom: traditions and perspectives of development]. Available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskoe-obrazovanie-v-velikobritanii-traditsii-i-perspektivy-razvitiya>. 5. Zaharov V. V. Sovremennye modeli juridicheskogo obrazovanija: tradicii i novacii [Current models of legal education: tradition and innovation]. Aktual'nye problemy rossijskogo prava., 2014, Vol. 10 (47), 2014, pp. 2013-2121. 6. Lion – Kan A. Problemy juridicheskogo obrazovanija [Legal Education Problems]. Available at: http://www.france-jus.ru/upload/docs/Problemes_enseignement_droit.pdf. 7. Maleshin D. Ja. Vyzovy dlja sovremennoj vysshej juridicheskoi shkoly [Calls for modern Graduate School of Law]. Zakon, 2014. Vol. 1, p. 30. 8. Minchenko O. V. Juridichna osvita u SShA, FRN ta Avstrii: porivnjal'no-pravove doslidzhennja [Legal education in the United States, Germany and Austria: comparative legal research]. Visnik Akademii praci i social'nih vidnosin Federacii profspilok Ukraini. Serija: Pravo ta derzhavne upravlinnja: Naukovij zbirnik, 2011, Vol. 1 (1), p. 106. 9. Osobennosti juridicheskogo obrazovanija v stranah germans'kogo prava [Features of legal education in the countries of Germany Law]: Available at: <http://estnauki.ru/lekcii-po-pravu/71/8972-osobennosti-juridicheskogo-obrazovanija-v-stranah-germanskogo-prava.html>. 10. Roskopina Ju. O. Vpliv evropejs'koj tradicii vishhoj osviti na formuvannja amerikans'koj juridichnoi shkoli [The influence of the European tradition of higher education in the formation of American law school]. Osvita doroslih jak faktor rozvitku dorosloj ljudini v umovah suchasnih zmin, 2012, pp. 92-95. 11. Stepashin V. M. Juridicheskoe obrazovanie v SShA (po materialam poseshhenija kolledzha Uil'jama i Mjeri, g. Uil'jamsburg, shtat Virdzhinija) [Legal education in the United States (based on visits to the College of William and Mary, Williamsburg, Virginia)]: Available at: http://sartracc.ru/i.php?oper=read_file&filename=Pub/stepashin%2812-05--05%29.html. 12. Tamasto-Kalabrese M., Kuk A., Mejer Sh. Nepreryvnoe juridicheskoe obrazovanie v Soedinennyh Shtatah [Continuing legal education in the United States]. Juridicheskoe obrazovanie v SShA. 2002, T. 7, Vol. 2, P. 20.